

Розділ 2

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Міжнародне право. Господарське право, господарсько- процесуальне право

Види юридичної відповідальності військовослужбовців

С.О. Баран
кандидат юридичних
наук, доцент кафедри
державно-правових
дисциплін,
Університет економіки
та права «КРОК»

У статті досліджено види юридичної відповідальності військовослужбовців. Проаналізовано дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність останніх.

Ключові слова: юридична відповідальність, військовослужбовці, дисциплінарна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, кримінальна відповідальність.

В статье исследованы виды юридической ответственности военнослужащих. Проанализированы дисциплинарная, административная, гражданско-правовая и уголовная ответственность последних.

Ключевые слова: юридическая ответственность, военнослужащие, дисциплинарная ответственность, административная ответственность, гражданско-правовая ответственность, уголовная ответственность.

This article explores the types of legal responsibility soldiers. Disciplinary, administrative, civil and criminal liability soldiers are analyzed.

Keywords: legal liability, military, disciplinary liability, administrative responsibility, civil liability, criminal liability.

Постановка проблеми

Правовий статус військовослужбовців суттєво відрізняється від загального. Це визначається трансформацією їх загальної відповідальності у специфічну. В інтересах обороноздатності країни підтримання дисципліни у військах є надзвичайно

важливим. Юридична відповідальність завжди була необхідним стимулом правомірної поведінки. Вона допомагає вихованню у громадян безперечного дотримання законності. Надзвичайно важливим є значення юридичної відповідальності в Збройних силах України, де з огляду на

особливі військові службові відносини підвищена й міра відповідальності військовослужбовців за виконання свого службового обов'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Види юридичної відповідальності військовослужбовців досліджувалися в працях видатних науковців: В.Й. Пашинського, В.М. Александрова, С.С. Тюріна, Н.Н. Арисова, О.С. Полякова та інших. Юридична відповідальність є складовою правової основи державного життя та являє собою державний примус до виконання вимог законів.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У статті проведено комплексне дослідження дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової, матеріальної та кримінальної відповідальності військовослужбовців.

Формулювання цілей статті

Метою статті є комплексне дослідження видів юридичної відповідальності військовослужбовців, а саме: дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової, матеріальної та кримінальної.

Виклад основного матеріалу дослідження

У умовах фактичної війни в Україні надзвичайно актуальним є дослідження юридичної відповідальності військовослужбовців. Військовослужбовець-професіонал – це особа, яка дотримується норми закону, у процесі опанування системою суспільних і військово-професійних цінностей, набуття соціального і військово-професійного досвіду, формування власної системи цінностей і ціннісних орієнтацій набула соціально-типологічних якостей соціуму, постає суб'єктом військово-політичних відносин.

Вимоги щодо військової дисципліни закріплено Законом України «Про Дисциплінарний статут Збройних сил України» (далі – Статуту).

Відповідно до ст. 26 Статуту військово-

службовці залежно від характеру вчиненого правопорушення чи провини несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом. Крім цього, у ст. 27 визначено, що військовослужбовці, на яких накладається дисциплінарне стягнення за вчинене правопорушення, не звільняються від матеріальної та цивільно-правової відповідальності за ці порушення. За вчинення злочину військовослужбовці притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах [1].

Різні види відповідальності мають свою особливість або специфіку, різну мету і цілі, тому деталізація цього питання належить до різних галузей права.

Усі військовослужбовці незалежно від військового звання і посади рівні перед законом і за допущені правопорушення несуть юридичну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність – вид юридичної відповідальності, яка полягає в обов'язку працівника відповідати перед законодавцем за дисциплінарний проступок і зазнавати дисциплінарних санкцій, передбачених законодавством про працю.

Законність дисциплінарної відповідальності полягає насамперед у тому, що вона застосовується тільки за дисциплінарні проступки; її можуть застосовувати лише посадові особи (командир), які наділені дисциплінарною владою; дисциплінарні стягнення застосовуються з дотриманням строків давності та встановлення порядку накладення стягнень; за одне дисциплінарне порушення може бути накладено лише одне стягнення.

Усі дисциплінарні стягнення, крім позбавлення військового звання, накладені на військовослужбовців і не скасовані до дня звільнення їх у запас чи відставку, втрачають чинність з дня звільнення.

На жаль, військове законодавство не містить дефініцію «дисциплінарний проступок». Існують різні підходи вчених щодо цього поняття. Зокрема В.М. Александров визначає «дисциплінарний проступок військовослужбовця» як протиправне, суспільно шкідливе, винне діяння, що полягає в невиконанні або неналежно-

му виконанні військовослужбовцем своїх службових повноважень, наданих йому відповідно до займаної посади, а також інших закріплених у нормативно-правових актах обов'язків, що заподіює державі й суспільству суттєву шкоду, за яку передбачено дисциплінарну відповідальність [2, с. 134].

На думку Н.Н. Арисова, під дисциплінарним проступком слід розуміти винне порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку, яке за ступенем суспільної небезпеки не є злочином і тому підлягає вирішенню владою командира [3, с. 109]. Як визначає С.С. Тюріна, військовий дисциплінарний проступок є порушенням військовослужбовцем обов'язків (невиконання чи неналежне виконання), покладених на нього по службі законами України, військовими статутами, наказами та іншими нормативними актами органів військового управління, командирів і начальників, якщо у вчиненому немає ознак злочину [4, с. 143].

Дисциплінарний проступок – це порушення, вчинене військовослужбовцем при виконанні службових обов'язків або на території військової частини, і який притягається до відповідальності командирами (начальниками).

Розрізняють загальну і спеціальну дисциплінарну відповідальність.

Загальну дисциплінарну відповідальність несуть відповідальні за невиконання або неналежне виконання своїх трудових обов'язків, передбачених трудовим договором і правилами внутрішнього трудового розпорядку.

З метою підвищення відповідальності працівників певних категорій, а також відповідальності за вчинення особливо тяжких проступків нормативними актами запроваджено різні види спеціальної дисциплінарної відповідальності. Наприклад, спеціальна дисциплінарна відповідальність для державних службовців регулюється ст. 14 Закону України «Про державну службу» [5]; для адвокатів – ст. 31 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [6] тощо. Встановлена для окремих категорій працівників спеціальна дисциплінарна відповідальність враховує

особливості їхньої трудової діяльності, значимість належного виконання ними трудових обов'язків для нормального функціонування тієї чи іншої галузі народного господарства, суспільства в цілому.

До дисциплінарної відповідальності притягнуто 223 посадові особи (за перше півріччя 2014 р.) [7].

Адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності громадян за вчинені ними адміністративні правопорушення; військовослужбовець скоює її не при виконанні обов'язків по службі та перебуває за межами військової частини. Ця особа притягається до відповідальності як командирами (начальниками), яким підпорядкована по службі, так і спеціально уповноваженими органами.

Військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані, а також особи рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. До зазначених осіб не може бути застосовано адміністративний арешт та виправні роботи.

Органи (посадові особи), яким надано право накладати адміністративні стягнення, можуть замість накладених стягнень передавати матеріали про правопорушення відповідним органам для вирішення питання щодо притягнення винних до дисциплінарної відповідальності.

Адміністративна відповідальність настає за правопорушення, які не тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, звільняється від адміністративної відповідальності, якщо з урахуванням характеру вчинення поступка та особи правопорушника до неї доцільно застосувати захід громадянського впливу: адміністративне затримання, особистий огляд, огляд і вилучення речей та документів. При розгляді відповідних справ складається протокол про адміністративне правопорушення.

Цивільно-правова відповідальність – це одна з форм державного примусу, яка пов'язана із застосуванням санкцій майнового характеру, спрямованих на від-

новлення порушених прав і стимулювання нормальних ринкових відносин, і полягає в стягненні неустойки, штрафу або пені. Цивільно-правова відповідальність військовослужбовців (військових частин, з'єднань) поділяється на: договірну і позадоговірну. Договірна відповідальність настає в разі порушення договору (найму, піднайму, поставки). Позадоговірна відповідальність настає у разі вчинення шкоди чужому здоров'ю або майну військовослужбовцем, військовою частиною, коли між заподіювачем шкоди і потерпілим цивільно-правового договору не було.

Для матеріальної відповідальності військовослужбовців характерним є те, що на відміну від вищезазначених видів юридичної відповідальності вона має комплексний характер, оскільки умови притягнення до відповідальності визначено військовим законодавством, а порядок притягнення регулюється нормами адміністративного права та цивільними процесуальними нормами. Вона має загальні ознаки ретроспективної юридичної відповідальності та враховує специфіку військової служби: обов'язок правопорушника відшкодувати заподіяну шкоду державі власними грошовими засобами. Така відповідальність зумовлена правопорушенням, яке вчинено військовослужбовцем при виконанні ним обов'язків військової служби. Кожен військовослужбовець повинен досконало знати та зберігати доручені йому зброю, бойову та іншу техніку, усе військове майно.

Тому матеріальна відповідальність – це насамперед виконання обов'язку військовослужбовцем із відшкодування заподіяної шкоди та завдання негативних наслідків у результаті невиконання (неналежного виконання) обов'язків військової служби, покладених на нього [8, с. 111] Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі від 23 червня 1995 р. передбачає три види порядку відшкодування заподіяної шкоди:

- добровільний;
- відповідно до наказу командира (начальника) військової частини;
- у судовому порядку.

Пункт 6 Положення дозволяє військо-

вослужбовцю відшкодувати шкоду, заподіяну військовому майну, добровільно повністю або частково чи за згодою командира (начальника) військової частини відновити пошкоджене майно [9, с. 193]. Підстави притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності: заподіяння прямої дійсної шкоди; протиправна поведінка військовослужбовця; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою та настанням шкоди; наявність вини у заподіянні шкоди.

Особи, які посягають на державну власність, недбало ставляться до озброєння, техніки та іншого військового майна, притягуються до матеріальної відповідальності.

Відповідно до п. 37 матеріальна відповідальність не настає в разі, коли заподіяна шкода є наслідком дії непереборної сили; невстановлення винної особи; смерті винної особи; коли шкоду заподіяно внаслідок виконання наказу старшого начальника, або виправданого в конкретних умовах службового ризику, або правомірних дій.

За фактом заподіяння шкоди у випадках, передбачених п. 37 положення, командир (начальник) військової частини призначає розслідування. За результатами розслідування видається наказ про списання суми заподіяної шкоди.

За ознакою розмірів грошового стягнення передбачені види матеріальної відповідальності: обмежена, повна та підвищена (кратна) матеріальна відповідальність. Притягнення до матеріальної відповідальності не звільняє від дисциплінарної, цивільно-правової, кримінальної та адміністративної відповідальності.

За характером стягнення та за призначенням, матеріальна відповідальність близька до цивільно-правової. Вплив при цивільно-правовій відповідальності виявляється в покладанні на винного обов'язку відшкодування, головним чином, у грошовій формі, за здійснену матеріальну шкоду.

Кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, суть якого полягає в застосуванні судом від імені держави до особи, що вчинила злочин, державного примусу в формі покаран-

ня. Військовий злочин – це злочин проти встановленого порядку несення служби, скоєний військовослужбовцем або військовозобов'язаним під час проходження навчальних або спеціальних зборів. Підставою для настання кримінальної відповідальності є наявність складу злочину (сукупність передбачених у законі ознак, які характеризують об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону злочину). Згідно зі ст. 2 Кримінального кодексу України кримінальній відповідальності і покаранню підлягає лише особа, винна у вчиненні злочину, тобто така, що умисно або з необережності вчинила передбачене цим кодексом суспільно небезпечне діяння.

Особливістю кримінальної відповідальності є відповідальність неповнолітніх, які притягаються до неї з 16 років. Однак за деякі види злочинів підлітки можуть притягуватися до кримінальної відповідальності з 14 років.

У ст. 62 Конституції України вказано: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». У цій статті викладено фундаментальний принцип кримінальної відповідальності, що діє в усіх цивілізованих країнах і має назву «презумпція невинуватості».

Висновки

Порушення чи невиконання громадянами України, у тому числі військовослуж-

бовцями, юридичних обов'язків означає протиправність їхньої поведінки, наявність у їхніх діях (діяльності чи бездіяльності) складу відповідного правопорушення.

Дисциплінарний проступок – це порушення, вчинене військовослужбовцем при виконанні службових обов'язків або на території військової частини, який притягається до відповідальності командирами (начальниками).

Військовослужбовець скоює адміністративний проступок, будучи не при виконанні обов'язків по службі та перебуваючи за межами військової частини.

Матеріальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності військовослужбовців, тобто встановлений обов'язок компетентними державними органами повного чи часткового відшкодування заподіяної матеріальної шкоди державі в грошовій формі, у передбачених випадках і розмірах.

Кримінальна відповідальність військовослужбовця – це відповідальність за скоєний злочин. Військовий злочин – злочин проти встановленого порядку несення служби, скоєний військовослужбовцем або військовозобов'язаним під час проходження навчальних або спеціальних зборів.

Основою інших видів юридичної відповідальності є провини (адміністративні, дисциплінарні, порушення цивільно-правових відносин).

Отже, юридична відповідальність виражає відношення військовослужбовців до прав і обов'язків, закріплених законами і військовими статутами та іншими правовими актами держави. Вона настає за порушення правових норм, правопорушення і проявляється як реакція держави на протиправні дії.

Література

1. Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних сил України» від 24 березня 1999 р. № 551-XIV, редакція від 17 травня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/551-14/page>
2. *Александров В. М.* Військова служба як особливий вид державної служби в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. М. Александров. – Харків, 2008. – С. 134-135.
3. *Арисов Н. Н.* Правовое регулирование советской военной дисциплины / Н. Н. Арисов // Основы современного военного законодательства / под ред. А. И. Лепешкина. – М. : Воениздат, 1966. – С. 109.

4. Тюрин С. С. Дисциплинарная ответственность военнослужащих Вооруженных Сил Украины : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / С. С. Тюрин. – Харьков, 2002. – 176 с.
5. Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ, редакція від 26 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>
6. Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
7. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України <http://www.mil.gov.ua/>
8. Чудик-Білоусова Н. І. Організаційні аспекти порядку відшкодування військовослужбовцями шкоди, заподіяної державі / Н. І. Чудик-Білоусова // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права, 2003. – № 1. – С. 111-118.
9. «Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі», затверджене Постановою Верховної Ради України від 23 червня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – С. 193.